

Irena Levičnik

PREDŠOLSKA VZGOJA ROMSKIH OTROK V NAŠI REPUBLIKI

Utemeljitev

Vsaj dva razloga govorita za to, da posebej razpravljamo o romskih predšolskih otrocih. Prvi razlog je v tem, da so ti otroci predšolski otroci. Znanosti, ki proučujejo razvoj človeka v zgodnjem otroštvu in vzgojo predšolskega otroka, opozarjajo, da je to obdobje izredno dinamično po kvantiteti in tudi kvaliteti razvoja, da je vloga in pomen družine nenadomestljiva in je družina najpomembnejši vzgojni dejavnik v predšolski vzgoji. Govorijo tudi o tem, da ima predšolska vzgoja daljnosežni vpliv in posledice na nadaljne življenje človeka. Drugi razlog pa je v tem, da imajo predšolski romski otroci posebne potrebe, ki se razlikujejo od potreb predšolskih otrok večinskega naroda. Predšolski romski otroci govore v svojem maternem, to je romskem jeziku, ki je drugačen kot je jezik okolja oziroma "učni jezik" v institucionalni predšolski vzgoji. Ožje socialno predvsem kulturno okolje iz katerega izhajajo romski otroci se tudi razlikuje od socialno kulturnega širšega okolja, v katerem žive. Tudi način življenja pretežne večine romskih družin se razlikuje od načina življenja družin večinskega naroda.

Romski predšolski otroci v institucionalni predšolski vzgoji

Stanje

V institucionalno predšolsko vzgojo je vključenih 183 (stanje v letu 1989) predšolskih romskih otrok, od tega 95 v pripravo na šolo. Ne poznamo natančnega števila vseh predšolskih romskih otrok, zato ne moremo ugotoviti kolikšen delež otrok je vključen v institucionalno predšolsko vzgojo. Po številu otrok v 1. razredu pa ocenjujemo, da zajemamo v pripravo na šolo okoli 60% predšolskih otrok v zadnjem letu pred vstopom v šolo.

Vzroki

Ne razpolagamo z analizami vzrokov za takšno stanje. Na osnovi poročil VVO iščemo vzroke za stanje pri starših romskih otrok in tudi dejavnikih širšega okolja.

Pretežna večina romskih staršev se zelo težko ali nerado odloča za vključitev njihovega predšolskega otroka v institucionalno predšolsko vzgojo. Mnoge romske družine žive v oddaljenih zaselkih, kamor vodijo slabe poti. Mnogi starši ne morejo ali niso pripravljeni vsak dan voditi otroka v institucionalno predšolsko vzgojo. Mnoge romske družine se v različnih letnih časih selijo ali gredo za zaslužkom. Še bi lahko naštevali vzroke, ki izhajajo iz družinskega odnosa do institucionalne vzgoje.

Prav tako pa so tudi številni vzroki, ki izhajajo iz okolja. V mnogih okoljih niso mogli ali niso bili pripravljeni približati institucionalne predšolske vzgoje naseljem, v katerih žive romske družine. Prav tako niso mogli ali ne bili pripravljeni zagotoviti prevozov otrok. V mnogih predšolskih ustanovah tudi niso zagotovili ustreznih pogojev za življenje otrok v predšolski ustanovi. Pozitivni primeri odnosa okolja do predšolske vzgoje romskih otrok pa so tudi prisotni in dokazujejo, da se vendarle da mnogo storiti za vključitev predšolskih otrok v institucionalno predšolsko vzgojo. Eden od vzrokov za nezadostno urejanje predšolske vzgoje romskih otrok so tudi predsodtke, ki še vedno obstojajo v naši družbi. Ob naštevanju zaviralnih momentov za institucionalno predšolsko vzgojo romskih otrok moramo navesti tudi dejstvo, da ta vzgoja ni zakonsko urejena. Ni namreč zakona in predpisov, ki bi zagotavljali in omogočali, da se upoštevajo posebne potrebe predšolskih otrok (jezik, socialni razvoj).

Programi

Predšolske romske otroke vključujemo v institucionalno predšolsko vzgojo na dva načina:

- v pripravo na šolo vključujemo otroke na osnovi zakona o vzgoji in varstvu predšolskih otrok, ki določa, da morajo vsi predšolski otroci v naši republiki v zadnjem letu pred vstopom v osnovno šolo obiskovati program priprave na šolo. Obiskujejo ga lahko v okviru dnevnega varstva ali pa v posebnem programu zunaj njega. Vodstva VVO si prizadevajo, da je vključitev romskih otrok v institucionalno predšolsko vzgojo opravljena tudi v soglasju s starši. Ostale predšolske otroke, vključujemo v institucionalno predšolsko vzgojo v soglasju s starši, če je le mogoče, tudi v sodelovanju s službami socialnega varstva in skrbstva, zdravstva, v dnevno varstvo ali v različne druge programe predšolske vzgoje. Trenutno je večina predšolskih romskih otrok vključena v dnevno varstvo, kjer so jim na voljo vse usluge dnevnega varstva od prehrane, nege, počitka do vzgoje.

Način

Vključitev predšolskega romskega otroka v institucionalno predšolsko vzgojo pomeni veliko spremembo. Le ta je odvisna pretežno od tega, koliko je otrok star

pa tudi od tega, kako je bil pripravljen na vključitev v institucijo zunaj doma. Odvisna je tudi od tega, koliko so starši osebno in ne le formalno pristali na vključitev njihovega otroka v institucionalno predšolsko vzgojo, od razlike, ki obstaja med življenjem doma in v instituciji (materialno stanje, način prehrane, "pravila igre" v medsebojnih odnosih itd.). Odvisna je tudi ali otrok vsaj delno razume jezik okolja oziroma "učni jezik" v predšolski vzgoji, kakšne izkušnje ima z vrstniki iz širšega okolja itd.

V zadnjih letih posvečajo vodstva predšolskih ustanov in predvsem vzgojiteljice iz oddelkov, v katere se vključujejo romski otroci, temu vprašanju vedno večjo pozornost: navezujejo individualne stike s starši bodočih varovancev, organizirajo sestanke, na katerih jim predstavljajo bodisi ustno bodisi s pomočjo videofilmov življenje v vrtcu, vabijo starše in bodoče varovance v vrtec itd.

Oblike

Predšolske romske otroke vključujemo v institucionalno vzgojo tako, da jih vključujemo:

1. v oddelke, v katerih so samo romski otroci (tako imenovani čisti oddelki). Ta oblika vključevanja je različna predvsem za začetke, za otroke, ki se prvokrat vključijo v institucionalno vzgojo. Tako je otrokom dana možnost, da se počasi v krogu svojih enako govorečih vrstnikov počasi navajajo na življenje v oddelku, v instituciji (prostor, vzgojitelj, "pravila igre", igrače, itd.). Otroci v takšnih oddelkih niso izolirani, saj si v zadnjih letih predvsem v predšolski vzgoji prizadevamo za bolj fleksibilno organizacijo življenja in dejavnosti otrok, in tako tudi romskih.
2. v oddelke skupaj s slovensko govorečimi otroki. Vanje vključujemo otroke, ki so že bili v "čistih oddelkih" ali pa v primerih, ko je število romskih otrok tako nizko, da tudi za začetnike ni možno oblikovati "čistega oddelka". Prednosti takega vključevanja so v tem, da imajo romski otroci govorne vzorce v govoru vrstnikov, da se navajajo na življenje v mešani skupnosti, osvajajo in spoznavajo "pravila igre" za življenje v takšni skupnosti.

Tudi ta oblika vključje latentno nevarnost, da je romski otrok lahko prezgodaj izpostavljen eventualnemu nerazumevanju drugih otrok, do katerega lahko pride zaradi drugačnosti romskih otrok (jezik, obleka, navade itd.) ali zaradi že izoblikovanih predsodkov, ki so jih dobili otroci v širšem okolju. V takšni "mešani" skupini je individualno delo s posameznim otrokom vendarle otežkočeno. Težje je upoštevati njegove potrebe, težave, interese in jih ustrezno zadovoljiti.

Iz vsega je razvidno, kako pomembna, odgovorna in zahtevna je vloga vzgojitelja, ki dela v eni izmed navedenih oblik vključevanja romskih otrok v institucionalno predšolsko vzgojo. A o vzgojitelji malo kasneje.

Slovenski jezik in materni jezik

Že prej smo navedli, da govori večina romskih otrok ob vstopu v institucionalno predšolsko vzgojo svoj materni jezik in ne zna komunicirati v slovenskem jeziku, ki je "učni jezik" v vrtcih. Zaradi tega je posebno v začetnem obdobju zelo otežkočeno komuniciranje med romskim otrokom in vzgojiteljem in drugimi vrstniki ter sodelovanje otroka v življenju oddelka in vzgojnoizobraževalnem procesu. Zato je osrednja vzgojna naloga, posebno v začetnem obdobju, pomagati otroku prehoditi to težavo z neverbalno komunikacijo, z mnogo razumevanja, potrpljenja in s postopnim uvajanjem otroka v slovenski jezik in z uvajanjem "sodelavcev", ki govorijo romski jezik. Vrtci si posebno v zadnjih letih zelo prizadevajo, da bi premagali to oviro. Nekateri poročajo, da sodeluje z vrtcem sodelavka, ki obvlada romski jezik in tako pomaga vzgojiteljem in otrokom.

Vzgojiteljice, posebno v čistih romskih oddelkih, sistematično uvajajo romske otroke v slovenski jezik, podobno kot seznanjajo vzgojiteljice na naših narodnostno mešanih območjih otroke italijanske oziroma madžarske narodnosti s slovenskim jezikom.

Iz mnogih poročil vrtcev in šol povzemamo ugotovitev, da večina romskih otrok ob prihodu v 1. razred še ne obvlada slovenskega jezika do mere, da bi lahko sledili pouku. Često se navaja kot vzrok neredno obiskovanje ali neobiskovanje priprave na šolo, prekratko trajanje priprave na šolo ipd. Ta pričakovanja so prav gotovo prezahtevna. Dokazano je, posebno v dvojezičnih vrtcih, da se predšolski otrok ne more v dveh letih v še tako ugodnih pogojih doma in v vrtcu naučiti tujega jezika do stopnje, da bi mu ta jezik, ki je učni jezik, ne delal težav v prvem in v nadaljnjih razredih. Če se s to ugotovitvijo sprijaznimo, in menimo, da se moramo, potem to pomeni, da je to treba vzeti na znanje in učenju slovenskega jezika, ki je za romske otroke tuj jezik, v prvem razredu še nadalje posvečati posebno pozornost.

Kaj pa materni jezik romskih otrok? Kaj in kako storiti zanj? Odgovor lahko najdemo v 30. členu Konvencije o otrokovih pravicah, ki se glasi takole: "V tistih državah, v katerih živijo etnične, verske ali jezikovne manjšine, ali osebe staroselskega porekla (persons of indigenous origin), otroku, ki pripada taki manjšini ali ki je staroselec (indigenous), ne sme biti vzeta pravica, da skupaj z drugimi člani svoje skupine uživa svojo posebno kulturo, izpoveduje in izraža svojo lastno vero in da uporablja svoj lastni jezik." Svoj jezik pa bo otrok lahko razvijal in se v njem izražal le v za otroka stimulativnem okolju, v katerem mu bodo pri razvijanju jezika za vzor in spodbudo starši, vrstniki in vzgojitelji. Pot do izpolnitve te naloge bo še dolga, verjetno pa je ne bo mogoče uresničiti brez načrtnega in zavestnega štipendiranja romskih otrok, ki se bodo odločili za pedagoški poklic in brez angažiranja drugih dejavnikov, še posebej znanosti, predvsem jezikovnih.

Vzgojno delo

Vzgojno delo v oddelkih (čistih ali integriranih) poteka na osnovi vzgojnega programa za vzgojo in varstvo predšolskih otrok. Za izdelavo prilagojenega vzgojnega

programa doslej ni bilo zakonske osnove. Seveda pa je sedaj veljavni vzgojni program v osnovni okviren dokument in vzgojiteljicam naroča in tudi omogoča, da pri izvajanju programa upoštevajo konkretne otroke, konkretne okoliščine itd. To jim omogoča, da prilagajajo vzgojni program. V preteklih letih so posamezne vzgojiteljice pokazale veliko razumevanje za vzgojo romskih otrok, upoštevale njihove življenjske izkušnje, interese in težave. Seveda pa so se morale soočiti tudi z mnogimi težavami, naj navedemo le najpogostejše:

- normativi o številu otrok so za oddelke, v katere so vključeni romski otroci, ki imajo posebne potrebe, previsoki in otežkočajo individualizirano delo, medsebojno sodelovanje in komunikacijo med otroki in vzgojitelji oziroma med otroki. Dosedaj ni bilo zakonske osnove za ustrežno ureditev tega vprašanja.
- delo v oddelkih, v katere so vključeni romski otroci, je zelo zahtevno in težavno: vzgojitelji in varuhi ne obvladajo romskega jezika, kar otežkoča socialne stike, komunikacijo, organizacijo življenja otrok v oddelku in tudi onemogoča sprotno in sočasno vplivanje na razvoj maternega jezika romskih otrok, na oblikovanje ustreznega odnosa do tega jezika itd. Tudi sicer je vodenje oddelka, v katerem so razlike med otroki (jezikovne, kulturne, navade, pravila o medsebojnih odnosih itd.) zelo težavno in zahtevno in bi ga morali upoštevati tako, da bi določili drugačno razmerje med časom, ki ga naj namenja vzgojitelj neposrednemu vzgojnemu delu (sedaj 30 ur) in časom, ki ga naj namenja drugim opravilom, predsem sodelovanju s starši (sedaj 12 ur). Tudi za ureditev tega vprašanja doslej ni bilo zakonske osnove.
- Reden obisk institucionalne predšolske vzgoje je pomemben dejavnik uspešnosti. Ugotavljamo, da imajo vrtci v tem pogledu velike težave. Mnogim staršem pride prav vsak najmanjši izgovor za to, da ne pošiljajo otroka v vrtec, mnogi pa imajo seveda zelo utemeljene razloge.

Sodelovanje s starši

V predšolski vzgoji sploh, v svetu in pri nas, je sodelovanje s starši in sodelovanje staršev v življenju vrtca in v vzgojnem procesu vedno bolj nepogrešljivo. To tembolj velja za starše romskih otrok. V predšolski vzgoji romskih otrok pa smo v tem pogledu še zelo na začetku, čeprav beležimo nekatere spodbudne primere. To sodelovanje s starši romskih otrok mora biti drugačno po vsebini, obsegu in načinu. Terja interdisciplinarni pristop delavcev različnih strok in ne le vzgojitelja.

Prehod otrok v šolo

Prehod slehernega otroka iz predšolske vzgoje v osnovno šolo je pomemben dogodek v njegovem življenju. Za mnoge otroke je uresničitev velikih pričakovanj, za mnoge pa pomeni strah in vznemirjenost. Enako velja za romske otroke. Izkušnje, ki jih poznamo so zelo različne, o njih pričajo mnenja vrtcev in šol, ki jih navajamo.

Vrtci opozarjajo na to, da še niso uspeli povsod vzpostaviti rednih delovnih odnosov s šolo. Opozarjajo, da niso povsod zadovoljni z načinom ugotavljanja pripravljenosti otrok za vstop v šolo in tudi ne s prepoznimi obvestili, da naj bi otroci še eno leto obiskovali pripravo za šolo. Ta obvestila so pogosto brez obrazložitve, kaj šele da bi vsebovala nasvet, čemu naj vrtec posveti posebno pozornost.

Osnovne šole opozarjajo, da bi vrtci morali doseči stodontno zajetje otrok v pripravo na šolo. Opozarjajo, da je njihov učni načrt enoten, zaradi česar bi morali vzgojitelji doseči, da bi vsi romski otroci obvladali nekatera znanja, si razvili nekatere sposobnosti, saj bi le tako lahko enakopravno sodelovali v učnem procesu. Mnogi menijo, da imajo vzgojiteljice previsoke kriterije pri presojanju otrokove pripravljenosti za vstop v šolo.

Iz povedanega lahko povzamemo, da je v zvezi s prehodom otrok v osnovno šolo treba še marsikaj postoriti. Tudi za ureditev tega vprašanja doslej ni bilo zakonske osnove.

Predlogi

Iz povedanega o stanju, doseženih in težavah institucionalne predšolske vzgoje romskih otrok izhaja, da je temeljna naloga za ureditev tega vprašanja, da v bodočem zakonu o predšolski vzgoji (seveda na osnovi in skladno z ustavnimi določili) opredelimo predšolske romske otroke kot otroke, ki imajo posebne potrebe in iz tega izhajajoče posebne pravice v vzgoji in izobraževanju (prilagojeni vzgojni program, trajanje priprave na šolo, normativi itd.).

Takšna opredelitev statusa predšolskih romskih otrok nam bo omogočila, da bomo lahko uresničili:

1. programske usmeritve, ki so zapisane v gradivu za izdelavo nacionalnega programa predšolske vzgoje v Sloveniji in se glase:
 - vsakemu predšolskemu otroku naj bo dostopen tisti program predšolske vzgoje, ki je zanj glede na starost in njegove specifične potrebe ter potrebe družine najbolj ustrezen;
 - predšolska vzgoja naj bo raznovrstna po ponudbi programov, organiziranosti, ustanoviteljih, prilagodljiva glede na potrebe posameznih kategorij otrok, staršev in okolja, pri čemer ji morajo biti osnovno in obvezno vodilo spoznanja o otroku in njegovi vzgoji. Povezana mora biti z osnovno šolo, starši in okoljem;
 - izvajanje predšolske vzgoje temelji na sodobnih teorijah osebnosti, zlasti v okviru t.i. humanistične psihologije, ki poudarja aktivno in pozitivno podobo človeka, kot tudi na izpeljavah in novejših socialnih in kognitivnih teorijah razvoja ter sodobnih spoznanjih pedagoških ved o vzgoji predšolskega otroka.
2. na osnovi teh programskih usmeritev konkreten obseg in vsebino predšolske vzgoje romskih otrok do kakršne imajo potrebo in pravico.

Dnevno varstvo

Celodnevna vzgoja se zagotavlja predšolskim otrokom v starosti od 1. leta do vstopa v šolo, katerih starši so zaposleni ali potrebujejo za svoje otroke celodnevno vzgojo iz drugih razlogov.

Celodnevna vzgoja se zagotavlja za 52,5% otrok v starosti od 1. leta do vstopa v šolo, od tega 33% za otroke od 1. do 3. leta in 67% za otroke od 3. leta do vstopa v šolo. Zagotavlja se 9,5 ur dnevno, vse delovne dni v tednu in letu.

Otrokom s specifičnimi potrebami se dodatno zagotavlja še naslednje:

- za romske otroke vzgoja v oddelkih s slovenskim učnim jezikom ali v posebnih oddelkih za romske otroke in programom spoznavanja slovenskega jezika.

Priprava otrok na šolo

Priprava otrok na šolo se zagotavlja vsem otrokom v zadnjem letu pred vstopom v osnovno šolo in sicer:

- v oddelkih priprave na šolo, v celodnevni vzgoji za tiste otroke, ki obiskujejo celodnevno vzgojo kot integralni del,
- v oddelkih priprave na šolo zunaj celodnevne vzgoje.

Priprava otrok na šolo se zagotavlja 12.000 otrokom v zadnjem letu pred vstopom v šolo v trajanju 420 ur letno (35 tednov po 12 ur). Otrokom se zagotavlja malica.

Otrokom s specifičnimi potrebami se dodatno še zagotavlja:

- za romske otroke v pripravi na šolo v celodnevni vzgoji 2 leti pred vstopom v šolo in program spoznavanja slovenskega jezika (2 uri tedensko) ter v pripravi na šolo zunaj celodnevne vzgoje 2 leti pred vstopom v šolo po 420 ur letno in program spoznavanja slovenskega jezika (2 uri tedensko).

Različni drugi programi predšolske vzgoje

Različni programi predšolske vzgoje se zagotavljajo otrokom od 1. leta do priprave na šolo, ki ne obiskujejo celodnevne vzgoje.

Različni drugi programi predšolske vzgoje se zagotavljajo 6.800 otrokom od 1. leta do priprave na šolo v trajanju 80 ur letno.

Otrokom s specifičnimi potrebami se dodatno še zagotavlja:

- za 150 romskih otrok, ki niso vključeni v celodnevno vzgojo ali pripravo za šolo po 140 ur letno.

To so seveda le predlogi, na vseh dejavnikih pa je, da vsestransko utemeljemo predvideni obseg in vsebino nacionalnega programa predšolske vzgoje romskih otrok in tako zagotovimo uresničevanje Konvencije o otrokovih pravicah, predvsem pa zagotovimo enakovredne pogoje za institucionalno predšolsko vzgojo vseh otrok v Sloveniji.